

Жуковський М.П.

ПЕРШИЙ АРХЕОЛОГ НІКОПОЛЯ

18 травня 2009 року святкується 90-річчя заснування Нікопольського державного краєзнавчого музею, що є доброю нагодою згадати тих, хто працював у ньому, сприяв його становленню і утвердженню його ролі у культурному житті Нікополя. Однією з таких постатей в історії музею є Феодосій (Теодосій) Миколайович Кіранов, життя і діяльність якого стали предметом науково-пошукової роботи автора ще у 80-ті роки [4, с. 3].

Ф.М. Кіранов народився у с. Сулицькому (нині передмістя м. Нікополя) в родині вчителя [7, с. 1]. Його початковий етап життя засвідчує, на жаль, тільки один документ, оригінал якого тривалий час зберігався у сестри дружини Ф.М. Кіранова Марії Пантелеївни Мізіної:

«Свидетельство

Дано сие Киранову Феодосию Николаевичу, родившемуся 10 июля 1897 года в том, что в 1914 году поступив в Александровскую украинскую учительскую смешаную семинарию, преобразованную в среднюю школу законом 14 июня 1917 года, окончил в ней полный курс в 1919 году.

За время пребывания в семинарии прослушал и сдал зачеты по следующим предметам: педагогике, психологии, логике, украинскому языку с литературой, русскому языку с литературой, математике (арифметике, алгебре, геометрии, основам тригонометрии), физике и космографии, естествознанию (зоологии, ботанике, минералогии, анатомии и физиологии человека), истории (Украины, России и всеобщей), географии, гигиене, сельскому хозяйству, графическим и тоническим искусствам и методикам: русского языка, арифметики, истории, географии, рисования, чистописания и пения; гимнастике, ручному труду.

Кроме того, Киранов вел практические занятия с детьми в образованном при семинарии начальном училище.

Свидетельство выдается на основании постановления школьного совета семинарии 14 апреля 1919 г.

Председатель Совета
тов. председателя
члены Совета
секретарь Совета

апреля 14, 1919 г».

Про життя Ф.М. Кіранова у наступні роки військово-революційних потрясінь та голоду 1921-1923 рр. невідомо, за винятком того, що він працював народним вчителем у школах м. Нікополя, викладав географію, історію та природознавство [7, с. 1] Проте відомо з інших документів, що молодого педагога притягували до себе кургани, що розкинулися на безкрайніх степових просторах Придніпров'я. Ф.М. Кіранову було відомо про археологічні дослідження царських скіфських курганів І. Забеліна та І. Веселовського у нижній Наддніпрянщині та виявлені у них скарби.

Приблизно в середині 1920-х років він розпочинає науково-пошукову роботу по вивченню пам'яток археології Нікопольщини, і робив це він, наскільки можливо, за рахунок своєї мізерної зарплатні вчителя. Матеріали розвідок він передавав до Нікопольського музею мистецтв, завідувачем якого на той час був Я.П. Волошин [5, с. 1]

У 1927 р. Кіранов встановив зв'язок із Всеукраїнським археологічним комітетом, отримав Відкритий лист на проведення польових досліджень і, відповідно, обов'язок звітувати про них. Завдяки його листуванню з ВУАКом, що зберігається у науковому архіві Інституту Археології НАН України, є можливість ознайомитися з першими кроками нікопольського дослідника давнини на ниві таємничої матері історії – археології.

У 1927 р. Ф.М. Кіранов здійснив обстеження Кам'янських кучугур на лівому березі Дніпра, де були залишки одного з найбільших городищ скіфського часу (IV-III ст. до Р.Х.). Він вивчав численні знахідки давньогрецьких амфор та курганні групи на території м. Нікополя [5, с. 3-5].

У 1928 році Ф.М. Кіранов продовжив археологічні розвідки по балці р. Кам'янка, склавши ретельно її опис, і вивчення території Кам'янських кучугур. Зібрані ним матеріали, як і знахідки попереднього року, були передані до Нікопольського музею мистецтв [6, с. 1-25].

Наступний польовий сезон 1929 року був дуже важливим у житті Ф.М. Кіранова. Навесні він здійснив тривалу археологічну розвідку по західній частині Нікопольського регіону за маршрутом Нікополь – Перевізькі хутори – Шолохове – Лошкарьовка – Криничувате – Чистопіль (Кірове) з метою огляду місць випадкових знахідок та виявлення нових пам'яток археології. Внаслідок багатоденної подорожі він зробив огляд Нікопольського курганного поля, яке починалося від Ярмарочної площі м. Нікополя і тягнулося до с. Олексіївка (колишнє с. Чортотлик); в районі Перевізьких хуторів були виявлені кремінні знаряддя праці, неподалік від с. Шолохове – поселення давніх землеробів; в Лошкарівці досліджено поховання половецького воїна з багатим поховальним інвентарем [5, с. 33-38].

У тому ж році біля цегельні «Будівник» у м. Нікополі Ф.М. Кіранов вперше розкопав курган доби бронзи. У дослідженій пам'ятці археології було виявлено 6 поховань та в деяких з них – поховальний інвентар [5, с. 24-30].

Але наукова діяльність Ф.М. Кіранова відбувалася також і за межами краю. На це були вагомі причини. У 1927-1932 рр. у зв'язку з будівництвом Дніпроелектростанції та пов'язаним з ним затопленням дніпровських порогів і частково берегів Дніпра вперше у світовій практиці була організована наукова археологічна експедиція для вивчення археологічних пам'яток в даному регіоні. Очолив експедицію директор Дніпропетровського історичного музею Д.І. Яворницький. Враховуючи величезний масштаб робіт, він просив Управління науки наркомату освіти УСРР включити до складу експедиції музейних працівників, які б мали хоча б мінімальний досвід археологічних досліджень. Феодосій Кіранов отримав запрошення для роботи в експедиції, і протягом 1927-1929 рр. працював під керівництвом Д.І. Яворницького і Д.Р. Добровольського на розкопках курганів і поселень, отримавши цінний досвід польових досліджень.

З 1-го жовтня 1929 р. Ф.М. Кіранов вже працював помічником директора Нікопольського краєзнавчого музею і археологом музею. Для нього розпочався новий етап у житті, невід'ємно пов'язаний із становленням музею як наукової установи. Вирішальну роль у цьому мало рішення Вищої Ради Народного Господарства СРСР у 1931 р. про будівництво у Нікополі потужного Південнотрубного заводу. Територія, що була відведена під його будівельно-промисловий майданчик, захоплювала частину Нікопольського курганного поля, і тому органи влади виділили кошти на дослідження курганів, що потрапляли під знищення.

Використовуючи досвід роботи Дніпрогесівської експедиції, Ф.М. Кіранов організував при музеї постійно діючу експедицію. Протягом

трьох польових сезонів було досліджено близько 30 курганів доби міді-бронзи (IV-II тис. до Р.Х.), скифо-сарматського часу (V ст. до Р.Х. – II ст. від Р.Х.), і кочових племен періоду V-XIII ст. Ці роботи мали велике історичне значення для археологічної науки в Україні. Тут були виявлені комплекси речових матеріалів про життя і побут давніх мешканців краю – зброя (мечі, списи, стріли), численні жіночі прикраси (буси, люстерка тощо), керамічний посуд і знаряддя праці [1, с. 58-72]. Названі матеріали, виявлені ним у 1925-1935 рр., започаткували археологічну колекцію Нікопольського краєзнавчого музею, а більш детальне розкриття цієї роботи Ф.М. Кіранова ще чекає у майбутньому. Також слід зазначити, що завдяки систематичним дослідженням Ф.М. Кіранова Кам'янського городища, острова Томаківка та урочища Товсті Піски, вони були оголошені урядовими органами УСРР історико-культурними заповідниками і передані у безпосереднє відання та під охорону НКМ [3, с. 152].

Наукові досягнення Ф.М. Кіранова були вельми позитивними, чого не можна було сказати про його умови життя і роботи. Він рано овдовів, фізичне і нервово-перевантаження, пов'язане з великим обсягом польових робіт і конфліктами на роботі, привели до того, що 23 вересня 1935 р. він покінчив життя самогубством (за деякими даними у робочому кабінеті краєзнавчого музею) [2, с. 55]. У Нікопольському краєзнавчому музеї залишились зібрані ним численні пам'ятки давнини, а іншим археологам – естафета досліджень спадщини давніх народів нашого краю.

Бібліографічні посилання:

1. Граков Б.А. Скифские погребения на никопольском курганном поле // Материалы и исследования по археологии СССР. № 115. – М., 1962. – С. 56-113.
2. Дмитров Л.Д. Археологічне вивчення Нікопольщини в 1935-1936 рр. // Наукові записки Інституту історії і археології України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1996. – Кн. II. – С. 55-73.
3. Дмитров Л.Д. Археологічне вивчення Нікопольщини в 1935-1936 рр. // Археологічне вид. АН УРСР. – К., 1950. – Т. III. – С. 151-167.
4. Жуковский М.П. Первый археолог Никополя // Никопольская правда. – 23 июня 1983 г.
5. Науковий архів Інституту археології НАН України (далі НА ІА НАНУ). – Фонд ВУАК №309/13.
6. НА ІА НАНУ. – Фонд ВУАК №519.
7. Фонди Нікопольського державного краєзнавчого музею. КП30387. – Арх.3938.